

ma dovoljno vremena, ali tada je, da se eufemistički izrazim, doista bezobrazno i nedopustivo olako se nabacivati tuđim neznanjem. Ostavite me po strani svojih ambicija, pustite me da radim svoj posao, a Vama želim sretan put i dobru zabavu u vašem putujućem društvu međunarodnih intelektualnih vedeta i estetičara, tih lijepih ljudi što se tako ljupko dive ljepoti ovog najljepšeg od svih mogućih svjetova.

NAPOMENE:

¹ Usput: ne piše se Sourain in Tatarkevich, velenučeni kolega, no odbijamo to na štamparske pogreške.

² Za Biemela, doduše, dobrohotno tvrdite da je u »neposrednom kolegijalnom odnosu« sa mnom, pa njega eto, vjerovatno slučajno, poznajem.

³ Ja nigdje nisam spomenuo ime M. Damjanovića među onima koji su tvrdili da je prvi puta stvaralaštvo stavljano na dnevni red estetskih rasprava. Ipak, on se prepoznao i našao se uvrijeđen. To me podsjeća na priču o pređaču koji je u punoj dvorani ustvrdio: »Na svijetu postoji velik broj smuđnjaka«. Na to je ustao jedan slušalac i energično izjavio: »Ja se ne dam vrijeđati« — i uz proteste napustio dvoranu.

Politološka istraživanja prakse samoupravnog preobražaja

(između dostignuća, limita i perspektiva)

dimitar mirčev

Razvojem odnosa socijalističkog samoupravljanja u društvu, čemu je i sama dala veliki doprinos u smislu oblikovanja svesti, prakse i pravaca kretanja, politička nauka u nas, kao uostalom i nauka uopšte, stekla je nove i izvanredno široke mogućnosti ostvarivanja svojih društvenih funkcija.

Ona je, pre svega, stekla pretpostavke da se oslobodi jednog fundamentalnog limita, tipičnog za položaj i funkcije tradicionalne političke nauke: da istražuje politički život i ponašanje jedne klase, a za račun druge klase, da vezuje svoje saznanje, kritičke i svesno-usmeravajuće funkcije na osi političkih objekata i subjekata koji reprodukuju određeni politički poredak.

Politička nauka u samoupravnom društvu, dakle, stekla je mogućnost da svoje saznanje, kritičke i idejno-teorijske funkcije ukomponuje u kretanje podruštvljavanja politike i upravljanja, u proces ukidanja dihotomije društva i politike, i prevazilaženja istorijske podele objekata i subjekata u političkom poretku. Samim tim, izuzetno je proširen, mada ne i sasvim iskorišćen, prostor slobode saznanja, kritike života i politike, ulaženja u stvarne determinizme i društvenu uslovljenost političkog kretanja, kao i u proces ozbiljenja naučnih saznanja — urastanjem u preobražavajuću praksu rada kao nosioca novih društvenih odnosa i samoupravljačke strukture.

Ti parametri položaja, funkcija i vokacije političke nauke u samoupravnom društvu iziskivali su od nje da se radikalno oslobodi elemenata bića nauke srasle i strukturirane u svesti građanstva ili etatizma. U idejno-teorijskom pogledu tradicionalna politička nauka ulazila je u mehanizme i fenomenologiju političkog života, a ostajala na površini stvarnog života. U svakom slučaju, i kada je bila kritički usmerena, ona je samo potvrđivala dihotomiju političkog i stvarnog života, i sama je bila deo te dihotomije. Ona će i u susretu s empirijom i kretanjima političkog života samoupravnog društva, i samoupravljanja uopšte, pokušati da ga spozna, kritikuje i osmisli na liniji te dihotomije, dokazujući da je ono kao autohtona kategorija i praksa — nemoguće, ili da u praksi reprodukuje suštinu građanskog ili etatističkog sistema. Izraz koji se idejno-teorijski nudi je ili približavanje i korigovanje samoupravnog sistema u smislu »čiste« demokratije građanskog tipa, ili »realne« demokratije etatističkog tipa.

Politička nauka samoupravnog društva oslobođena je opsesije ili negacije te dihotomne strukture u svom saznanju i teorijskom aparatu, jer ima pred sobom i istražuje društvo koje i praktično nadilazi dihotomiju političkog i stvarnog života, koje ukida tu dihotomiju u praksi vlastitog preobražaja. Fakticitet samoupravnog društva, društva sui generis, društva koje je, u isto vreme, i društvo istorijske specifičnosti, nameće i političkoj nauci izgradnju posebnih i razvijenih teorijskih i metodoloških instrumenata da bi se taj fakticitet objektivno saznao i osmislio.

⁴ On je uvaženi glavni urednik časopisa »Za umetničku, istorijsku i filozofsku kritiku« »Književna kritika«, dakle jedinog specijaliziranog časopisa koji se bavi pitanjima što sam ih obradio u četiri toma svoje »Estetike«, najveće dosad napisane povijesti estetike u svijetu. On nije smatrao da je potrebno o tom djelu koje je štampano ovdje kod nas, a ne u Japanu ili Australiji, objaviti i jedan jedini redak. To nikako ne spominjem zato jer bi mi bilo stalo da on, ili bilo tko njemu sličan, piše o tim knjigama, već samo zato da dokumentiram ignoranciju i superiornost svjetskih veličina za koje je taj proizvod (o kojem inače mogu imati i najgore mišljenja, ali ga, na žalost, ne mogu proglasiti nepostojećim), samo provincijska, nevažna, kolonijalna roba o kojoj ne treba trošiti ni riječi.

⁵ Usput rečeno, Vi, družo Damjanoviću, koji ste, ne konzultirajući nikog, preuzeli da organizirate jedan kongres, pa i našli ponešto turističke publike za tu svečanost, zadužili ste i mene i druge da u djelo provedemo tu vašu veličnu zamisao. No, samim tim što ste me odredili da budem u vašem organizacionom komitetu, ja još tamo nisam bio, niti sam pristustvovao bilo kojoj sjednici tog komiteta. Molim Vas stoga, premda zauzimam visoku međunarodnu funkciju, pa me gotovo od Vas strah, da me ubuduće brišete iz svih mogućih i nemogućih organizacionih komiteta koje budete konstituirali.

Nije dovoljno reći da ti instrumenti proizilaze iz analize, razvijanja i primene izvornih premisa marksističke društvene teorije i filosofije. Zatim, ne radi se samo o operacionalizaciji tih premisa na uslove jednog modernog društva, niti samo o njihovoj primeni u slučaju konkretnog društva.

Radi se, zapravo, o učešću naše nauke u uspostavljanju celovitog, zaokruženog, ali i otvorenog teorijskog sistema marksističke političke nauke, sistema kojem su klasiци dali konture, analitičke osnovne i idejno jezgro. Ona jeste u poziciji da dá značajan doprinos tom sistemu danas, jer prvo, nije dogmatski u »odbrani« marksizma, niti kritički »protiv« marksizma; i drugo jer pred sobom ima empirijsko društvo u kojem se marksistička teorija i praktično verifikuje, izvorno obnavlja i razvija kao potreba samog društvenog kretanja.

Jedan od bitnih doprinosa u tom smislu jeste shvatanje da se na kretanja u modernom društvu, koja, u celini govoreći, idu u pravcu socijalističkog preobražaja, ne može gledati i sagledavati ih teorijskim i metodološkim postupcima tradicionalne političke nauke. Jer, u meri u kojoj kretanja ka socijalizmu, danas kretanja u suštini samoupravljačkog karaktera, i kretanja u samoupravnom društvu posebno, negiraju, preobražavaju i ukidaju političke i društvene aranžmane tradicionalnog političkog društva, uključujući i onog etatističkog socijalizma, u istoj meri politička nauka mora da etatista, a u našoj stvarnosti i stvara, teorijske i metodološke instrumente koji će objektivizirati saznanje tih kretanja i te stvarnosti. To znači da na moderno društvo, na društvo koje sublimira kretanje ka socijalizmu, na samoupravno društvo, treba gledati aparaturom koja odgovara zakonitostima, njegovim istorijskim i specifičnim oblicima kretanja i preobražaja.

Ovo nije podloga ili poziv za relativiziranje puteva i epistemoloških osnova naučne analize; naprotiv, to je poziv na objektivnu naučnu analizu. Do sada je svaki teorijski sistem politike bio eshatološki određen i završen okvirom svog društva; završavao je u filosofiji prakse i odnosa svog društva. Samoupravno društvo kroz svoje odnose, praksu i svest stvara taj sistem na temeljima slobode, na temeljima svesti slobodno udruženog rada. To je teorijski sistem koji, najzad, otvara i zbiljski problematizira pitanja slobode, otvarajući empiriju društva prema budućnosti.

Teorijski govoreći, iz horizonta naučnog tretmana politike u nas opadaju, u praksi s manje ili više uspeha, tradicionalno prevalentni pristupi normativizma, istoricizma, institucionalizma i drugih invalidnih pristupa društvenoj stvarnosti i političkoj nadgradnji. Ti su pristupi bili van korelacije političke i društvene sfere, i bili su samo potvrda podvojenosti tih sfera i u naučnom mišljenju i postupku. U horizontu političke nauke samoupravnog društva javlja se stvarni život, rad i praksa udruženog proizvođača, za koga je upravljanje ili politika samo instrument ka slobodi, ne i sloboda sama.

Drugi momenat je u tome što se istorijska inverzija položaja društva i politike obavlja ne aktom političke revolucije, nego procesom socijalne revolucije. A proces socijalnog preobražaja odvija se ipak u uslovima političkog društva, a pavisoko politiziranog društva. Značajno je to što se politička nauka nije teorijski zaustavila na aktu političke revolucije, nego je nastavila da prati i proučava zakonitosti socijalnog preobražaja i relaciju tog preobražaja i politike. Dijalektika društvenog i političkog kretanja, snaga i nosilaca tog kretanja dolazi rastući u analitičku prizmu nauke.

Dugo vreme je, osobito tradicionalna, politička nauka društveni i politički preobražaj tretirala kao devijantnu pojavu, smatrala ga je patološkim u odnosu na stabilirani poredak. Politička nauka samoupravnog društva smatra ga revolucionisanjem društva, kretanjem ka slobodi društva i čoveka. Citava geneza jugoslovenskog društvenog i političkog sistema i strukture bila je temeljna potvrda ispravnosti tog tretmana.

Problemi i teškoće u tom kretanju, u procesima i praksi preobražaja, nisu niti teorijski, niti praktično smatrani rezultatom i posledicom poretka koji se uspostavlja, poretka samoupravljačke demokratije; naprotiv, uspostavljanje i jačanje stvarnih osnova tog poretka, političkih osnova demokratije udruženog rada, sagledavaju se u suprotstavljanju i prevazilaženju takvih teškoća i problema, u praktičnom savladavanju izraženih poremećaja i deklinacija.

Najzad, politička nadgradnja i delatnost u društvu samoupravljača, i teorijski i u zbilji, predstavljaju za nauku samo sredstvo društvenog preobražaja, ne i sam društveni preobražaj.

Na fonu takvog određenja, marksistički orijentisana politička nauka nalazi stvarnog nosioca društvenog kretanja i subjektiviziranja istorijske snage preobražaja — slobodno udruženog radnika. Ne nalazi ga još uvek celovitog, nego okrnjenog, ne nalazi ga u totalitetu njegovog istorijskog određenja, u društvu in toto. Ali ga nalazi samo u njegovom prototipnom obliku, u temeljnoj tendenciji stvaranja i razvoja. Taj susret nauke i istorijskog subjekta otvara nove puteve saznanja zakonitosti obezbeđenja. Predmetno, u pitanju je izučavanje čoveka ne kao pojedinca izolovanog, formalno slobodnog i jednakog, pojedinca samo s mogućnostima spoja svog stvarnog i političkog položaja, ne kao političkog Robinsona moderne epohe, kao nosioca određenog broja socijalnih atributa i varijabla. U pitanju je izučavanje čoveka u totalitetu njegovih društvenih veza, determinanti, odnosa, određenih stepenom i procesom udruživanja njegovog rada.

Metodološki, politička nauka je ipak nedovoljno pratila svoja idejno-teorijska određenja. U konstituciji naše političke nauke, metodologija je, kada se govori i profesionalno i idejno, nedovoljno razvila odgovarajuću aparaturu procesa saznanja.

Kao da nije bilo dovoljno svesti o tome da je svaka metodologija i sastavni deo teorijskog sistema. Zapravo, da je svaka metodologija nekontrolisana od teorije — ideologija. Bez te veze i kontrole, metodologija je postajala ideologija, izraz svesti onog od koga je pozajmljena, ili onog koji se profesionalnom nadmoći nameće.

Metodologija u nas, bez obzira na to da li je nazivamo posebnom naukom, ili postupkom saznanja, ili tehnikom istraživanja stvarnog života, još uvek je idejno obremenjena i kroz svoje filtere propušta ideologizirana saznanja, najčešće, tuđa suštini samoupravnog odnosa.

Kao da postoji i nameće se izvesni identitet profesionalizma i metodologije, zatim metodologije i teorije, pa teorije i nauke, i, najzad, nauke i najobjektivnije svesti o stvarnom životu. Ali, u isto vreme, kao da postoji i jaz između teorije i metodologije, protivrečnost između sadržaja i načina saznanja.

Na mnogim primerima, istraživačkim ili teorijskim, može se pokazati da je taj raskorak zapravo rezultat slabosti i neprofesionalizma u različitim segmentima koji se bave političkom naukom. To nisu principijski problemi političke nauke, već problemi nenaučnog tretiranja politike.

Oni se javljaju i u strukturi opšteg metodološkog pristupa, i u selekciji posebnih politoloških metoda, i u njihovoj primeni; ima ih i u određenju izvora saznanja, i u utvrđivanju jedinica i procesa posmatranja; tih slabosti nisu lišeni niti uzorkovanje, niti elaboriranje i čitanje podataka, niti njihova analiza i interpretacija. Ponekad i neretko, kompjuterizacija podataka, po sebi i bez kontrole, znači ideologizirano saznanje.

Ovo svakako nije pleođaje protiv metodologije, a često je to u praksi bilo. Ovo je poziv za metodologiju.

NOVE KNJIGE

DEZMOND MORIS: »OTKRIVANJE ČOVEKA«,
Izdavački zavod »Jugoslavija«, Beograd, 1979.
Piše: Jelena Stakić

Dve godine pošto se pojavila na engleskom, knjiga *Man-watching*, poznatog britanskog multidisciplinarno orijentisanog naučnika Dezmonda Morisa, objavljena je i u prevodu na naš jezik. Za ovu, za naše prilike neobičajenu ažurnost, treba da zahvalimo prevodiocu Aleksandru Saši Petroviću i izdavaču. Da je i u poslovnom smislu povučen dobar potez, svedoči činjenica da je knjiga *Otkrivanje čoveka kroz gestove i ponašanje* (kao glasi naslov prevoda na naš jezik), uprkos visokoj ceni, doživela za vrlo kratko vreme i drugo izdanje.

Dezmond Moris, koji je na Oksfordskom univerzitetu stekao zvanje doktora filozofije, istakao se najpre kao zoolog. Proučavajući ponašanje životinja, Moris je sve više počeo da se zanima za ponašanje ljudi. Godine 1967. objavio je svoje čuveno naučno delo, koje će nedugo zatim postati svetski bestseler, *Goli majmun*.

Otkrivanje čoveka je knjiga kojom se Dezmond Moris, sledeći sopstvena interesovanja, uključuje u sve izraženija nastojanja naučnika, socijalnih psihologa u prvom redu, da istraže takozvano neverbalno komuniciranje. Ovaj oblik komuniciranja nam je svima dobro poznat iz svakidašnjeg života: to su oni namerni, i još češće nenamerni, gestovi drugih koje s većom ili manjom sigurnošću prevodimo kao znake dopadanja ili odbojnosti, pristanka ili izbegavanja, slaganja ili neslaganja, stresa, opuštenosti i tako dalje. To je, isto tako, ono međuljudsko obraćanje koje se, umesto rečima, obavlja izrazima lica, načinom gledanja, pokretima ruku i tela, međusobnom udaljenošću... I »neverbalnih komunikacija« često se može saznati nešto o onim osećanjima ili shvatanjima aktera koje on može biti i ne bi želeo da saopšti, kao što i primalac »neverbalne poruke« može pretrpeti neke uticaje kojih u prvi mah verovatno i neće biti svestan.

No, dok socijalni psiholozi nastoje da ovu vrstu komunikacija sistematski prouče pod kontrolisanim uslovima i uvrste je u neke teorijske okvire, Dezmond Moris polazi od jednog gotovog teorijskog okvira, različite oblike čovekovih gestova i ponašanja posmatra tamo gde su se i dogodili, tako da mu, na kraju, ostaje još samo da ih opiše. Na izgled krajnje jednostavno, ali samo na izgled. Jer, da bi se sačinio ovaj iscrpni, bogati, ilustrovani, zanimljivi i nadasve poučni katalog čovekovih telesnih radnji, bilo je neophodno da se Morisovoj zainteresovanosti za čoveka kao životinjsku vrstu (u nepežorativnom značenju reči) pridruži njegovo ogromno iskustvo terenskog posmatrača, poznavanje čovekove evolucije, smisao za sistematizaciju i ne mala obdarenost za tečno, jezgrovito kazivanje i duhovito imenovanje. U ovom poslednjem, autor je u prevodiocu Aleksandru Saši Petroviću dobio izvršnog saradnika.

Teorijski okvir od kojeg Moris polazi je biološki. *Homo sapiens*, veli autor u uvodu, predstavlja jednu vrstu primata, biološki fenomen kojim vladaju biološki zakoni, kao kod svih drugih vrsta. Ljudska priroda nije ništa više nego jedan poseban vid životinjske prirode. Stoga u gledanju na ljude kao na životinje i nema ničeg uvredljivog.

Gledati ljude na način Dezmonda Morisa znači uočavanje i razumevanje izvesnog broja jednostavnih koncepata, od kojih svaki govori o posebnoj vrsti ponašanja, ili posebnom načinu na koji se to ponašanje razvija ili menja. »Poznavanje tih koncepata omogućuje nam da mnogo jasnije razaberemo izvesne obrasce ponašanja kad se s njima ponovo suočimo, a posmatrača osposobljava da prodre ispod površine onoga što se događa u ljudskim susretima i pri njihovom uzajamnom dejstvu«, objašnjava autor.

Njegova knjiga ima za cilj da prikaže te »jednostavne koncepte«. Ona govori o akcijama, delanju, o tome kako radnje postaju gestovi i kako gestovi prenose poruke. Dezmond Moris je strogo poveo računa o tome da prikaže gestove i ponašanja svojstvena čoveku kao pripadniku date životinjske vrste, a ne pripadniku određene društveno-istorijske sredine. O tom njegovom nastojanju najbolje svedoče fotografije; na njima su prikazani ljudi svih uzrasta, svih boja kože, bogati i siromašni, čuveni i anonimni, podjednako. Tamo gde su pojedine radnje izrazitije zastupljene u nekoj sredini, ili uslovljene njome, Moris ne propušta da to naglasi, trudeći se da čitaocu omogući da izbegne nesporazume s ljudima iz sredina različitih od njegove.

Na kraju, dve zamerke. Manja: na pojedinim mestima učinilo nam se da je Morisova kataloškizacija čovekovih radnji malo isforsirana. Veća: Morisova tumačenja nastanka i smisla pojedinih radnji zanimljiva su, duhovita, često dokumentovana, ali često i samo verovatna, a ne i pouzdano dokazana. Fascinantnost objašnjenja tu i tamo zasenjuje činjenicu da su po sredi pretpostavke — privlačne, teorijski utemeljene, plauzibilne, ali ipak samo pretpostavke.

PRVOSLAV RALIĆ: »NOVE LJUDSKE POTREBE I REVOLUCIJA«,
»Gradina« i »Jedinstvo«, 1978.
Piše: Nikola Poplašen

Iako u radovima Karla Marksa ne postoji uobličena, sistematski izvedena teorija potreba, očigledno je da on realizaciju autentičnih ljudskih potreba smatra uslovom i načinom realizacije prirodno-ljudske suštine čoveka, sadržajem i smislom revolucije. S obzirom na karakter savremenog načina reprodukcije kapitala (manipulisanje potrebama, njihova krivost, artifičijelnost, integrisanost u cirkulus profiteurskog organizovanja proizvodnje), ova problematika još više dobija na značaju i aktuelnosti. U marksističkoj literaturi, koliko nam je poznato, postoji samo jedan sveobuhvatan pokušaj (dosta uspešan) razvijanja teorije potreba s obzirom na Marksovo mišljenje revolucije (radi se o knjizi: Agnes Heller, *Marksova teorija potreba*; od 1971. do 1975. godine ova knjiga je štampana na italijanskom, nemačkom, francuskom i engleskom jezičkom području; deo je preveden u časopisu *Markszam u svetu*, br. 11/75), i nekoliko